

STOKSTRAAT 55 MAASTRICHT DE REFUGIE VAN ST. GERLACH OF DE TOREN VAN ST. GERLACH OF DE TOREN DER DAMES VAN ST. GERLACH

Rob Ubachs

Het adellijk Premonstratensenklooster van St. Gerlach te Houthem bezat binnen Maastricht een refugie in het zuidelijk gedeelte van de Stokstraat, de Graanmarkt.

De inventaris van het archief van genoemd klooster vermeldt in het jaar 1279 de schenking van een stenen huis aan de Graanmarkt. De schenking 'in aalmoes' vond plaats 28 december 1279 door Ridder Oregus van Haren aan de Proost en het klooster van St. Gerlach. Het geschonken huis staat in het cijnsboek van 1377 vermeld als '*Turris domicellarum de Santo Gerlacho*' (de toren der dames van St. Gerlach). Al is de stamvader van de schenker niet bekend, zoveel is toch zeker dat er in de akte vóór 1279 van een *goed* sprake was, dat een of twee generaties eerder al bestond. De refugie had een weerbaar karakter, het uiterlijk van een toren. Een gekleurde tekening van Abraham Rademaker (1675-1735), die zich als eigendom van het Provinciaal Genootschap in het Rijksarchief te Maastricht bevindt, laat een vierkante toren te zien, met een hoog tentdak.

Een gekleurde gewassen pentekening van Joshua de Grave (1643-1712) geeft het huis weer vanaf de Jeker naar de Stadswal.⁴

Een refugiehuis - in het Latijn refugium - was voor bewoners van kloosters een vluchthuis wanneer zij zich niet meer veilig voelden in hun eigen abdij of klooster. Dit was met name het geval in tijden van onlusten of oorlogen.

Een dergelijk huis was dan een versterkt huis dat zich in de veiliger omgeving van bijvoorbeeld een stad bevond, zoals Maastricht. Niet alleen de kloosterlingen konden een veilig heenkomen in een refugie vinden; ook kostbaarheden en relieken werden er heen gebracht in tijden van onrust.

⁴ Deze bevindt zich in de collectie van het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

Een verbouwing gaf aan het huis het tegenwoordig aanzien. Nadien schijnt de refugie in verval te zijn geraakt, immers, als de stad de kloosterlingen beveelt de refugie *'wegens desselfs caduciteit'* op te bouwen, zijn zij genoodzaakt, wegens te hoge kosten, het huis te verkopen voor de som van 1200 gulden. De kloosterlingen moesten een nieuw huis aankopen en vroegen hiertoe verlof aan de Staten-Generaal, die hun hiervoor de 27 januari 1731 octrooi verleenden. Zij kochten een huis aan de Brusselsestraat voor 1732 rijksdaalders.

Zij bleven echter niet lang in het bezit van het nieuwe eigendom en verkochten het in 1771 voor de belangrijke som van 8500 Brabantse guldens, *'Maastrichter cours'*.

Blijkens een opmeting van W. Sprengers te Maastricht bedroegen de afmetingen van de benedenbouw in breuksteen van het pand Stokstraat 55: 6,33 m. (richting noord-zuid) en 7,00 m. (richting oost-west). De muren hebben een dikte van 1,06 m., maar die aan de oostzijde 1,12 m.

De huizen Stokstraat 53 en 57, aan weerszijden van het stenen huis, behoorden aan de familie Coumans. Aan de zuidpunt van de Graanmarkt lagen twee kleinere panden en een groter huis. Het was een voorrecht voor de bewoners van de grote huizen in dat deel van de straat, dat door het stadsbestuur soms toestemming werd gegeven een hijsinstallatie op de stadsmuur te plaatsen, met behulp waarvan goederen vanaf de Maaskade konden worden opgehesen.

In 1564 kreeg de Proost van St. Gerlach, als eigenaar van het pand Stokstraat 55, toestemming om een gebouwtje op de muur te zetten, zoals ook bij het buurhuis *'De Olifant'*, Stokstraat 57.

Het circa 1730 door brouwer Watrin, eigenaar van Stokstraat 53, gekochte en verbouwde huis Stokstraat 55 werd in 1758 eigendom van de schipper Bauduin. Deze realiseerde een verbouwing waarbij de oude zware muren van de oorspronkelijke toren werden opgenomen. De kelder kreeg een nieuw gewelf met mooie gordelbogen. Deze onderdelen geven enigszins een indruk van het oorspronkelijk gebouw, welk beeld nog kan worden aangevuld met de achtergevel die op de reeds genoemde tekening van Rademaker is te zien. Het muurwerk was van breuksteen, het inwendige was boven de begane grond bekleed met mergel. Blijkens enkele onder de kruin van het nieuwe gewelf nog zichtbare consoles had de kelder oorspronkelijk een houten balklaag. Op de begane grond is in de linkergevel een oude, vermoedelijk oorspronkelijke, stookplaats gevonden. Waarschijnlijk liep het rookkanaal niet naar boven toe door, doch eindigde in een opening in de linkergevel. Naast de schouw zat een hooggeplaatst venster, voorzien van tralies. Hieruit kan men concluderen dat het huis op de erfscheiding lag.

Mogelijke balklaaggaten zouden erop kunnen wijzen dat de eerste verdieping laag is geweest. Aan de rechterzijde bevond zich hier een nis in de muur. De tweede verdieping zou de hoofdruimte geweest kunnen zijn. Daarboven lag een zolder. Later is vermoedelijk de eerste verdieping verhoogd ten koste van de tweede ⁵. De vensters zijn excentrisch geplaatst en een schoorsteen wijst uit dat zich in de achtergevel stookplaatsen hebben bevonden.

⁵ De tekening van Rademaker geeft deze toestand weer.

Een interessant huistype is dat, waarbij door het huis een gang naar de binnenplaats loopt. Een dergelijke gang treffen we aan in die huizen die een stalling op het achtererf hadden voor de paarden van een schipper, of het vee van een slager, of ten dienste van een brouwerij.

Een van de oudste voorbeelden hiervan is het huis 'De Olifant', waarvan we weten dat in het begin van de zeventiende eeuw een stal op het achtererf lag. Ook Stokstraat 55 kreeg bij de verbouwing in 1730 deze indeling.

Vermeldenswaard is de achterbouw op het Bat. In 1758 werd deze omschreven als annexe stal en achteruitgang. We veronderstellen dat boven de stal een 'Maaskamer' was met uitgang op de wal. De benedenverdieping werd verlicht door middel van enkele kleine openingen boven de walmuur. Op een schilderij van Schaepkens uit 1838, dat het Maasfront weergeeft, heeft het huis nog geen verdieping boven de 'Maaskamer'. Op een foto van circa 1880 is het reeds verhoogd en in gebruik als 'Magasin de Pianos'. Het is uitgegroeid tot zelfstandig huis. Na het slopen van de walmuur werd dit huis van een nieuwe onderbouw voorzien.

In 1897 werd de begane grond gewijzigd en een winkeldeur aan de linkerzijde gemaakt. We vermoeden dat er beneden eenzelfde indeling was als op de eerste verdieping. Direct achter het huis zal zich de keuken hebben bevonden. Een gemetselde trap naar de kelder is nog aanwezig.

Vóór en na de restauratie

Het Bat 16, evenals Stokstraat 55, werden in 1958/1959 gerestaureerd door architect W. Schellinx.

Het pand Stokstraat 55⁶ werd vanaf 1959 bewoond door de familie Niël met hun zoon Matti Niël⁷, de componist die faam verwierf door de twaalftoonsmuziek.

In 1978 werd het huis gekocht door de uit Houthem afkomstige architect Rob Ubachs en door hem opnieuw ingericht. Het huis was bouwkundig in redelijk goede staat. Het werd voorzien van nieuwe technische installaties, keuken, badkamer en toilet. Steenachtige vloeren werden vernieuwd. Het geheel werd op eenvoudige manier van betimmeringen voorzien en de trap verfraaid. De tuin werd totaal gerenoveerd door middel van hardsteen- en baksteenbestrating.

Was het toeval dat een oud-Houthemer (hij woonde er 40 jaar) het pand kon verwerven dat zo'n langdurige geschiedkundige relatie had met Houthem?

Geraadplaagde literatuur

De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de provincie Limburg', Eerste stuk, deel I en deel II. Den Haag 1926-1953.

Refugies of wijkplaatsen van kloosters en poorten van Edelen te Maastricht in vorige eeuwen : Refugies van het adelijk klooster van St. Gerlach te Houthem'. In: De Maasgouw, 4 (1882) nr. 182 (23 nov.)

J.H.M. Eversen. 'Refugie van het adelijk klooster van St. Gerlach te Houthem op de Brusselsche straat te Maastricht'. In: De Maasgouw, 25 (1903) nr. 3 (15 feb.), p. 9

Jan G.M. Notten. 'De toren der Dames van Sint Gerlach in Maastricht'. In: Geulrand (1992) nr. 37 (jan.), p. 20

Jan G.M. Notten. 'Rob Ubachs, architect : Een man uit Houthem in een juweel van een huis in Maastricht'. In: Geulrand (1992) nr. 37 (jan.), p. 21-22

'Stokstraatgebied Maastricht. Een renovatieproces in historisch perspectief. Maastricht 1973.

Geschiedenis van het klooster – 1201-1786. In: A.G. Schulte en A.A.M. Warffemius. 'Landgoed St. Gerlach. Kruispunt van culturen in het land van Valkenburg'. Zwolle 1999. p. 43-53

Berichten. In: De Maasgouw, 43 (1923) nr. 11-12 (nov.-dec.) p. 73

⁶ Bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, voorheen Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nog steeds bekend als de '*Refugie van St. Gerlach*' of de '*Toren van St. Gerlach*'

⁷ De vleugel van de componist Niël op de tweede verdieping was niet meer te verhuizen. Hij was tijdens de dakreparatie door middel van een kraan naar binnen getakeld en bevindt zich dus nog steeds in het pand.